

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.18>

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

Ващишин М.Я.,*доктор юридичних наук, професор,**професор кафедри соціального права,**Львівський національний університет імені Івана Франка**ORCID: 0000-0002-5588-7716*

Ващишин М.Я. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель національної екомережі.

Стаття присвячена дослідженню особливостей економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель у складі національної екологічної мережі. Авторка акцентує увагу на проблемах забезпечення ефективного балансу між публічними інтересами охорони довкілля та приватними соціально-економічними потребами власників земель та землекористувачів, володіння яких перебувають у складі екомережі.

У статті досліджуються принципи та окремі аспекти процедури формування національної екомережі, а також порядок включення територій та об'єктів до її складу. Підкреслюється, що важливим інструментом, що зможе переконати власників земельних ділянок та землекористувачів погодитися на встановлення природоохоронних обмежень щодо сфери їхнього приватного інтересу, є економічне стимулювання, яке дозволить компенсувати певні незручності при провадженні господарської діяльності.

Особливу увагу приділено аналізу досвіду держав-членів Європейського Союзу щодо управління земельними ділянками у складі Natura 2000. Ефективним інструментом довкілдової політики в ЄС є здійснення процедури оцінки впливу на довкілля. При цьому обов'язковим є проведення громадського обговорення з метою визначення найкращих механізмів збереження природи з урахуванням фінансових ресурсів та компенсацій. Подібна процедура передбачена й в Україні, однак вона повинна поширюватися не лише на території природно-заповідного фонду, але й на всі структурні елементи національної екомережі.

Висновки статті підкреслюють важливість економічного стимулювання процесів раціонального використання і охорони земель у складі національної екологічної мережі, спрямованого на збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, підтримання екологічної рівноваги та сталого розвитку територій. Запропоновано, що удосконалення правового режиму земель національної екомережі повинно базуватися на екосистемному підході та забезпеченні балансу між охороною довкілля і гарантіями права власності на землю.

Ключові слова: економічне стимулювання, охорона земель, екомережа, охорона довкілля, земельна ділянка, Natura 2000, сталий розвиток, екосистемні послуги.

Vashchyshyn M.Ya. Economic stimulation of rational use and protection of lands of the national ecological network.

The article is devoted to studying the features of economic stimulation of rational use and protection of lands within the national ecological network. The author focuses on the problems of ensuring an effective balance between the public interests of environmental protection and the private socio-economic needs of landowners and land users whose holdings are part of the ecological network.

The article examines the principles and individual aspects of the procedure for forming a national ecological network, as well as the procedure for including territories and objects in its composition. It is highlighted that an important tool that can convince landowners and land users to agree to the establishment of environmental restrictions in the sphere of their private interest is economic incentives, which will compensate for certain inconveniences in conducting economic activities.

Particular attention is paid to analyzing the experience of the European Union Member States in managing land plots within Natura 2000. An effective tool of environmental policy in the EU is the implementation of the environmental impact assessment procedure. At the same time, it is mandatory to conduct a public discussion in order to determine the best mechanisms for nature conservation, taking into account financial resources and compensation. A similar procedure is also provided for in Ukraine, but it should extend not only to the territory of the nature reserve fund, but also to all structural elements of the national ecological network.

The conclusions of the article emphasize the importance of economic stimulation of the processes of rational use and protection of lands within the national ecological network, aimed at preserving biological and landscape diversity, maintaining ecological balance and sustainable development of territories. It is proposed that the improvement of the legal regime of lands of the national ecological network should be based on an ecosystem approach and ensuring a balance between environmental protection and guarantees of land ownership.

Key words: economic stimulation, land protection, ecological network, environmental protection, land plot, Natura 2000, sustainable development, ecosystem services.

Постановка проблеми. Правове регулювання відносин у сфері формування та функціонування національної екологічної мережі в Україні розпочалося з прийняття Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» від 21 вересня 2000 року відповідно до рекомендацій Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.). Цим законом задекларована відповідність національної екологічної мережі вимогам щодо її функціонування у Всеєвропейській екологічній мережі та визначено її провідну роль щодо збереження біологічного різноманіття з-поміж інших форм охорони довкілля.

Однак завдання і цілі цієї Програми не були досягнені у визначений законом період, оскільки основна частина її державного фінансування припадала на 2014-2015 роки, які збіглися з початком російсько-української війни. Відтак процеси формування національної екомережі відбувалися надто повільно, а з 2022 року взагалі були призупинені. Водночас євроінтеграційні зобов'язання України вимагають конкретних організаційно-правових кроків у різних секторах внутрішньої політики України, у тому числі й у сфері охорони довкілля. Одним з таких напрямів є зупинення втрат біорізноманіття, де позитивні зрушення може забезпечити економічне стимулювання власників земель та землекористувачів до раціонального використання та охорони земель у складі екомережі. Це обумовлює актуальність подальшого наукового аналізу та удосконалення правового регулювання раціонального використання та охорони земель екомережі з метою забезпечення збереження біологічного та ландшафтного різноманіття України та всієї Європи.

Стан опрацювання проблематики. Особливості правового режиму земель національної екомережі та форми економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель у її складі аналізували: Б.В. Даниленко, Л.Р. Данилюк, Т.О. Коваленко, О.М. Ковтун, Т.М. Кондратюк, М.І. Максименко, З.М. Радишевська, О.О. Статівка та ін.

Метою статті є дослідження особливостей економічного стимулювання раціонального використання й охорони земель екомережі, з урахуванням досвіду Європейського Союзу у сфері формування екомережі Natura 2000.

Виклад основного матеріалу. Національне законодавство справедливо розглядає екомережу однією з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорони довкілля, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства [1]. Потенційне значення національної екомережі можна усвідомити, аналізуючи досвід ефективного і невиснажливого використання аналогової екомережі Natura 2000 в країнах Європейського Союзу. The Nature Fitness Check засвідчує, що вигоди від мережі Natura 2000 вже оцінюються в розмірі 200–300 мільярдів євро на рік, при цьому враховуються і екосистемні послуги. Очікується, що інвестиційні потреби екомережі дадуть змогу створити до 500 000 додаткових робочих місць [2].

У Європейському Союзі екомережа вважається найефективнішою сучасною формою збереження біологічного та ландшафтного різноманіття і на її розбудову спрямовуються значні організаційні та фінансові ресурси. У травні 2020 року Європейська Комісія презентувала, можливо, найамбітніший природоохоронний документ в історії Європи – «Стратегію біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя» (далі – Стратегія). Документ покликаний досягнути глобальних цілей, поставлених Європейською Зеленою Угодою та Рамковою конвенцією ООН з охорони біорізноманіття, а в деяких питаннях – і перевершити їх. Згідно цієї Стратегії у ЄС і надалі планують розширювати площі Natura 2000, зокрема, щонайменше 30 % суходолу та 30 % морських акваторій повинні стати заповідними територіями. При цьому особлива увага повинна приділятися районам з дуже високою природоохоронною цінністю чи значним потенціалом біорізноманіття, а також територіям, важливим для кліматичної стабільності [2]. Для України довкіллева політика ЄС у сфері охорони біорізноманіття і протидії змінам клімату повинна слугувати орієнтиром з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави.

Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року «Повернення природи у наше життя» є ініціативною та стимулюючою. Вона відображає той факт, що для захисту та відновлення природи недостатньо

лише регулювання. Воно потребуватиме активних дій з боку громадян, бізнесу, соціальних партнерів, наукового та експертного співтовариства, а також міцного партнерства на місцевому, регіональному, національному та Європейському рівнях [3].

Національна екомережа як комплексна й інтегрована форма збереження довкілля, що базується на концепції сталого розвитку, також потребує консолідації державної й регіональної довкілцевої політики, активної участі громадськості й високого рівня екологічної свідомості мешканців місцевих громад, у територіальних межах яких вона формується. Складність проблеми налагодження такої взаємодії зумовлена потребою зваженого збалансування публічних (довкілцевих) та приватних (земельно-майнових) інтересів у процесі невиснажливого використання екомережі. На жаль, в Україні недостатньо задіяні методи економічного стимулювання у сфері організації національної екомережі, не забезпечується розширення доступу до біоресурсів та екологічних послуг.

Статтю 4 Закону України «Про екологічну мережу України» визначено, що формування, збереження та використання екомережі здійснюється відповідно до низки основних принципів, серед яких: збереження та екологічно збалансоване використання природних ресурсів на території екомережі; забезпечення державної підтримки, стимулювання суб'єктів господарювання при створенні на їх землях територій та об'єктів природно-заповідного фонду, інших територій, що підлягають особливій охороні, розвитку екомережі [1]. Проте форми реалізації цих принципів законодавцем не деталізовані, хоча за своєю юридичною природою цей закон має публічно-правовий характер. У п. 6 статті 16 цього закону передбачено, що власники і користувачі територій та об'єктів, включених до переліків територій та об'єктів екомережі, беруть на себе зобов'язання щодо збереження природних ресурсів, їх екологічно-збалансованого та раціонального використання, втім алгоритму такої природоохоронної поведінки не визначено.

У Заключному звіті про результати виконання «Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» було констатовано, що внаслідок соціально-економічної ситуації, що склалася в Україні, не було можливості запровадити економічне стимулювання суб'єктів землеволодіння та землекористування до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екомережі, що також є одним із стримуючих чинників до її формування, адже зумовило спротив громадян надавати свою згоду на включення земельних ділянок, що належать їм на праві приватної власності, чи перебувають в користуванні, до складу екомережі.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду і водно-болотні угіддя міжнародного значення (з врахуванням їх особливої природоохоронної цінності) включаються до Переліків території та об'єкти екомережі відповідними природоохоронними органами без додаткового узгодження з власниками та користувачами земельних ділянок і прийняття окремого рішення [4]. Вони мають статус ключових територій екомережі, а для інших природоохоронних територій визначена триваліша та складніша процедура включення до складу національної екомережі. Так, для земельних ділянок, що визначені складовими елементами сполучних, буферних та відновлюваних територій національної екомережі, необхідно отримання згоди від їх власників чи землекористувачів. Ця згода повинна бути оформлена у письмовій формі на окремому листі-погодженні, або ж у формі підпису цих осіб на відповідному клопотанні про включення таких земельних ділянок до складу національної екомережі.

Для одержання згоди власників землі чи землекористувачів, угіддя яких набудуть особливо-го природоохоронного статусу, потрібно проводити роз'яснювальну роботу, широку інформаційно-просвітницьку кампанію. При цьому важливим інструментом, що зможе переконати власників земельних ділянок та землекористувачів погодитися на встановлення природоохоронних обмежень щодо сфери їхнього приватного інтересу, є економічне стимулювання, яке дозволить компенсувати певні незручності при провадженні господарської діяльності та недоотримання прибутку від цього.

У юридичній літературі наголошується на відсутності узгодженого алгоритму вирішення питання у разі відмови власника або користувача на включення земельної ділянки до екологічної мережі [5, с. 81]. Т.М. Кондратюк пропонує запровадити механізм економічного стимулювання землевласників і землекористувачів до участі в розбудові та розвитку екомережі. Інструментами такого стимулювання є: надання податкових і кредитних пільг; компенсування витрат на підтримку і функціонування елементів екомережі та недержавної частки доходу. Вчена для врегулювання цих відносин пропонує розробити положення «Про економічне стимулювання землевласників і землекористувачів до формування і розвитку екомережі» [6, с. 13], оскільки чинне законодавство не передбачає механізму такого стимулювання.

У цьому контексті доречними є пропозиції Т.О. Коваленко, яка вважає, що умовами забезпечення сталого використання та охорони земель є: 1) впровадження економіко-правових механізмів стимулювання власників земельних ділянок та землекористувачів до здійснення заходів, спрямованих на охорону земель; 2) забезпечення ефективності заходів юридичної відповідальності

за порушення правових вимог у сфері раціонального використання та охорони земель [7, с. 76]. Вважаємо, що стимулювання землевласників і землекористувачів до формування і розвитку екомережі повинно розглядатися як частина економіко-правового механізму стимулювання власників земельних ділянок та землекористувачів до здійснення заходів, спрямованих на охорону земель і здійснюватися комплексно.

Існує безпосередній і синергійний зв'язок охорони земель із охороною довкілля. Так, економіко-правовий механізм стимулювання раціонального використання та охорони земель, будучи складовою економічного механізму забезпечення охорони навколишнього середовища, регламентується не тільки нормами земельного, а й екологічного законодавства, що в кінцевому рахунку має забезпечувати сприяння створенню екологічно чистого середовища і поліпшення природних ландшафтів [8, с. 102]. Саме на досягнення таких цілей і спрямована екомережа.

Природоохоронні зобов'язання, спрямовані на дотримання природоохоронних вимог користувачами та власниками земельних угідь у складі екомережі, зумовлені потребами забезпечення публічного екологічного інтересу – збереження ландшафтного та біологічного різноманіття. Найбільшою мірою це стосується сполучних територій екомережі, що є місцями міграції особливо цінних, зникаючих та рідкісних видів, занесених до Червоної книги та місцями зростання природних рослинних угруповань, віднесених до Зеленої книги України, чи видів флори й фауни, включених до списку Бернської конвенції, яка є міжнародно-правовою основою формування Смарагдової мережі. При цьому такі земельні угіддя у складі екомережі можуть перебувати у приватній власності та у господарському використанні.

Власники і користувачі територій та об'єктів, включених до екомережі, мають права, що дозволяють їм компенсувати певні незручності, зумовлені природоохоронними обмеженнями, зокрема: звертатися до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з пропозиціями щодо надання фінансової підтримки, спрямованої на збереження ландшафтного та біорізноманіття; брати участь в обговоренні та внесенні пропозицій до проєктів відповідних програм розвитку екомережі; отримувати інформацію щодо екологічного стану території чи об'єкта, включеного до екомережі [1].

Для вдосконалення правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин в Україні важливо здійснювати порівняльно-правовий аналіз національного та закордонного законодавства у сфері формування переліків особливо охоронюваних об'єктів та територій, щоби запозичувати позитивний досвід. У цьому корисним є аналіз правової моделі формування екомережі ЄС.

Процедура визначення територій, які включаються до складу Natura 2000, передбачає три етапи: А) визначення державами-членами ЄС національних переліків особливо заповідних територій; Б) визначення Європейською Комісією, на основі національних переліків, територій, що мають значення на рівні ЄС; В) безпосереднє виділення державами-членами ЄС обраних територій. Європейська Комісія, розглядаючи списки пропонованих територій, визначає кошторис фінансування ЄС для функціонування цих територій, та приймає відповідне рішення. Рішення Європейської Комісії про організацію територій особливої охорони природних комплексів держави-учасниці повинні виконати протягом шести років, у інших випадках термін встановлює Європейська Комісія. При цьому обов'язок і відповідальність щодо розроблення та вживання заходів зі збереження особливо заповідних та особливо охоронюваних територій покладається на відповідні держави, в межах національних кордонів яких вони знаходяться [9, с.173].

Структурований процес участі в управлінні ділянками Natura 2000 неодмінно враховує існуючі цінності, права, ресурси, земельні ділянки та території та передбачає здійснення процедури оцінки впливу. При цьому оцінка впливу на довкілля відображає визначення позитивних та негативних впливів діяльності у межах Natura 2000 на основі одержання детальної та публічної інформації щодо цілей збереження та обговорення усіх запланованих заходів. Активно проводяться громадські обговорення з метою визначення найкращих інструментів та механізмів для здійснення необхідних заходів з урахуванням фінансових ресурсів, компенсацій та розподілу вигод [10, с. 280]. Цей досвід у рамках ОВД варто використати при формуванні національної екомережі.

Для задоволення потреб Стратегії біорізноманіття ЄС до 2030 року, включаючи інвестиційні пріоритети для Natura 2000 та зеленої інфраструктури, ЄС вважає за необхідно виділяти щонайменше 20 мільярдів євро на рік на природоохоронні потреби. Для цього буде необхідна мобілізація приватного та державного фінансування на національному рівні та на рівні ЄС, в тому числі через низку різних програм у наступному довгостроковому бюджеті ЄС. Крім того, оскільки відновлення природи зробить великий внесок у досягнення кліматичних цілей, значна частина від 25 % бюджету ЄС, що виділяється на кліматичні дії, буде інвестована на користь біорізноманіття та природоорієнтованих рішень [3, с. 28]. Своєю чергою, в ЄС вирішуються питання економічного стимулювання суб'єктів господарювання і компенсації їм збитків, завданих природоохоронними обмеженнями.

Як справедливо зауважує Ю.О. Власенко, на відміну від країн ЄС, де інтеграція агроекологічних підходів у систему охоронюваних природних територій, зокрема, мережу Natura 2000, досягла високого рівня практичної реалізації, в Україні відповідні процеси перебувають лише на етапі становлення [11, с. 174]. Практичне формування національної екомережі є досить проблематичним. Причинами є і подальша деградація довкілля, й інерція споживацького мислення, і процеси приватизації [12, с. 44]. Сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення, приватизація земельних ділянок не здійснюється, однак проблеми, які пов'язані з передачею земель високої природної цінності у приватну власність – досі не вирішені. Ситуація погіршується й тим, що значні території природно-заповідного фонду України окуповані, заміновані, або ж зазнали обстрілів та були охоплені пожежами. Тому для суб'єктів господарювання на таких територіях пріоритетними є економічні, а не природоохоронні інтереси.

В Україні потрібно створити більш чіткий та дієвий механізм формування екомережі та імперативного впливу на ці процеси. При ухваленні рішень щодо включення окремих об'єктів та територій до складу екомережі, уповноважені державні органи та органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати збалансоване вирішення екологічних, економічних та соціальних проблем, що в комплексі відповідає вимогам концепції сталого розвитку.

У цьому контексті видається доцільним розробити Порядок фінансової підтримки суб'єктів господарювання при створенні на їх земельних ділянках територій та об'єктів природно-заповідного фонду, інших територій, що підлягають особливій охороні та розвитку екомережі. Такий Порядок ґрунтуватиметься на законодавчих приписах п. а. ч. 2 ст. 6 Закону України «Про екологічну мережу України» [1], яка дає право власникам земельних ділянок і землекористувачам користувачам угідь у складі екомережі звертатися до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з пропозиціями щодо надання фінансової підтримки, спрямованої на дотримання екологічних вимог. Відповідні кошти спрямовуватимуться на проведення власниками земельних ділянок і землекористувачами у межах їхніх землеволодінь таких природоохоронних заходів: виведення окремих земельних ділянок з інтенсивного сільськогосподарського обробітку (рілля) до екстенсивного виду використання (сіножаті, пасовища), що сприятиме виконанню ними функцій екокоридорів на шляхах сезонної міграції тварин тощо.

На думку М.І. Максименка, стимулювання землевласників та землекористувачів у здійсненні заходів, передбачених схемами формування екомережі України, має здійснюватися шляхом запровадження позитивного економічного стимулювання таких суб'єктів у вигляді податкових пільг, надання субсидій, пільгових позик [13, с. 13]. Аналізуючи стан та перспективи збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку нашої держави, З.М. Радишевська виділяє найбільш ефективні методи та інструменти, що можуть бути використані для вдосконалення організаційно-правового механізму формування національної екомережі: 1) методи прямого державного регулювання, що охоплюють формування адекватного нормативно-правового середовища, інституціональні інструменти, контрольно-адміністративні підходи, інститути моніторингу і координації діяльності щодо збереження біорізноманіття; 2) методи економічного стимулювання, що базуються на використанні ринкових інструментів (система фондів, субсидій, грантів), екологічне навчання, обмін досвідом, спільні екопроекти, технологічний трансфер, інформаційний обмін, розширення доступу до біоресурсів та послуг і т. д.) [14, с. 73]. Без сумніву, необхідно впроваджувати як регуляторні, так і ринкові інструменти розбудови національної екомережі.

Стратегія управління процесами формування, невиснажливого використання та охорони національної екомережі повинна охоплювати не лише організаційно-правові, але й фінансові інструменти. Тому подальші кроки повинні стосуватися не тільки імперативного залучення землевласників до процесів збереження цінних природних територій, але й проведення інформаційно-просвітницької роботи в цьому напрямі та визначення заходів економічного стимулювання фізичних та юридичних осіб до здійснення природоохоронної діяльності, що певною мірою обмежує їхні приватні інтереси.

Висновки. Формування національної екомережі передбачає включення до її складу земельних ділянок не лише публічної, але й приватної власності з подальшим накладенням природоохоронних обмежень на власників земель та землекористувачів. Такі обмеження у використанні земель в інтересах збереження біорізноманіття потребують належного юридичного оформлення та обґрунтування, а також визначення гарантій прав власників і користувачів земельних ділянок у складі екомережі. Дотримання природоохоронних вимог такими суб'єктами може бути забезпечено завдяки економічному стимулюванню, що забезпечує баланс між охоронною функцією довкіллевого права та соціально-економічними потребами місцевих громад і приватними інтересами суб'єктів господарювання у межах територій екомережі.

Економічне стимулювання процесів раціонального використання і охорони земель у складі національної екологічної мережі здатне підсилити важливу стабілізуючу функцію, спрямовану на збе-

реження біологічного та ландшафтного різноманіття, підтримання екологічної рівноваги та сталого розвитку територій. Удосконалення правового режиму земель національної екомережі повинно базуватися на екосистемному підході та забезпеченні балансу між охороною довкілля і гарантіями права власності на землю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004. № 1864-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text> (дата звернення: 12.01.2026).
2. EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives. URL: https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_en (дата звернення: 12.01.2026).
3. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: Повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіц. адапт. перекл. укр.) / пер. з англ. О. Осипенко; ред. та адапт. А. Куземко та ін. Чернівці: Друк Арт, 2020. 36 с.
4. Про затвердження Порядку включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015. № 1196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1196-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.01.2026).
5. Данилюк Л.Р. Проблемні аспекти включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: збірник матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22 трав. 2020 р.). Харків: Юрайт, 2020. С. 81-83.
6. Кондратюк Т.М. Правовий режим земель національної екологічної мережі України : автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2019. 22 с.
7. Коваленко Т.О. Забезпечення сталого використання та охорони земель як стратегічна ціль державної екологічної політики України на період до 2030 року. *Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року*: матер. «круглого столу» (Харків, 21 трав. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 72-76.
8. Одинцова В.І., Шульга М.В. Юридичні засади економіко-правового механізму у галузі земельних відносин. *Правові аспекти агроекологічного розвитку України*: тези доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 100-річ. від нар. акад. В.З. Янчука (м. Київ, 23 трав. 2025 р.). Київ: НУБіП України, 2025. С. 100-103.
9. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища: навч. посібник. Львів, 2004. 256 с.
10. Ващишин М.Я. Правове забезпечення формування та функціонування екомережі України: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 416 с.
11. Власенко Ю.О. Смарагдова мережа як інструмент забезпечення охорони цінних екосистем на сільськогосподарських територіях. *Правові аспекти агроекологічного розвитку України*: тези доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 100-річ. від нар. акад. В.З. Янчука (м. Київ, 23 трав. 2025 р.). Київ: НУБіП України, 2025. С. 173-176.
12. Екомережа Азово-Чорноморського природного коридору / під ред. Л.Д. Проценка. Київ: Хімджест, 2012. 60 с.
13. Максименко М.І. Правове забезпечення оптимізації структури землекористування в Україні: автореф. дис....канд. юрид. наук: 12.00.06: Київ, 2013. 18 с.
14. Радишевська З.М. Особливості збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: збірн. матер. Всеукр. наук. –практ. конф. (Івано-Франківськ, 8-10 вер. 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 72-74.

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026